

Bojan Baskar

Hribovske migracije in nova antropologija Alp: prispevek h kritiki Braudelovega rezidualnega sedentarizma in imobilizma

Ključne besede: Fernand Braudel, Alpe, Mediteran, hribovske migracije, mobilnost, antropologija Alp

Uvod

Področje migracijskih študijev je danes tako obsežno, heterogeno in porazdeljeno med številnimi družboslovnimi vedami, da je težko govoriti o tem, katere naj bi bile njegove glavne značilnosti in katere naj bi bile prevladujoče težnje v njem. Verjetno pa lahko brez večjega tveganja trdimo, da je danes težišče raziskav na tem področju na imigrantskih in morda tudi na transnacionalnih okoljih, medtem ko je zanimanje za okolja, ki jih migranti zapuščajajo, razmeroma pičlo. Med razlogi, ki botrujejo pomanjkanju zanimanja za kraje, od koder migranti izvirajo, bomo izpostavili enega, na katerega naletimo tudi pri Fernandu Braudelu in njegovi tematizaciji geohistoričnega kontrasta med hribi (gorami) in ravnino (oziroma mesti). Gre za nereflektirano podmeno, da ljudi k emigraciji prisilijo revščina, pomanjkanje in nesreče, ki možnost preživetja postavijo pod vprašaj, in jih usmerijo v kraje, kjer so na razpolago delovna mesta in blagostanje. Teorijam migracij, ki nekritično izhajajo iz te podmene, pravimo tudi mizerabilistične teorije. Te teorije so v dvajsetem stoletju vse do njegove zadnje četrtine prevladoval v praktično vseh tradicijah preučevanja migracij. Z ozirom na klasično distinkcijo migracijskih študijev med dejavniki privlačnosti (*pull*) in dejavniki potiska (*push*) lahko rečemo tudi, da so mizerabilistične teorije pogosto usmerile malone vse svoje zanimanje na dejavnik potiska in temu ustrezno izkazovale relativno ali celo absolutno nezainteresiranost za življenje migrantov na novih destinacijah. Migranti so jih zanimali predvsem kot emigranti in manj kot imigranti. To na splošno velja toliko bolj, kolikor bolj se je mizerabilizem tovrstnih naziranj napajal iz nacionalizmov. Razmah nacionalizmov je predstavljal idealno okolje za razmah mizerabilističnih umevanj migracij. Pomislimo na *aleksandrinke*. Lamentacija zaradi migracij goriških migrantk v Egipt je vsebovala močne nacionalistične podtone (aleksandrinkam so med drugim očitali, da s svojim »slovenskim« mlekem hranijo tuje otroke, njihovi lastni otroci pa so prikrajšani zanj). Domači (slovenski) diskurzi

o aleksandrinkah so do nedavna videli samo dejavnik potiska (revščina, zadolžene kmetije ...), dejavnik privlačnosti (Aleksandrija kot privlačen trg delovne sile in kot nič manj privlačen kraj kozmopolitskih doživetij) pa je ostajal onkraj njihovega obzorja (prim. Koprivec, 2013; Baskar, 2013).

Verovanje zahodnjakov, da Afričani in drugi svetovni reveži »silijo« na bogati Zahod – in da ne migrirajo nikamor drugam kot na Zahod –, je na prvi pogled verovanje, ki pripisuje večjo težo dejavniku privlačnosti kakor dejavniku potiska. Tak vtis okrepi tudi s tem verovanjem pogosto povezano moralnično stališče, da bi se morali Afričani in njim podobni bolj potruditi, da bi svoje domovine naredili znosne za bivanje, namesto da izberejo lagodno pot in »silijo k nam« (ki smo se morali v preteklosti tudi močno potruditi, da smo naredili naše kraje urejene, premožne in varne). Toda to stališče hkrati praktično priznava bedo, zaradi katere so ljudje prisiljeni migrirati na Zahod, če se že niso pripravljene dejavno spopasti z njo. A moralnično priznanje »bede«, iz katere migranti »pribežijo«, še ne pomeni, da nas kraji, od koder migranti prihajajo, in njihovo življenje v teh krajih zanimajo in da o njih zaradi tega kaj več vemo.

Kakor hitro nas namreč začno ti kraji in življenje v njih zares zanimati – in se začnemo temu ustrezno seznanjati z etnografsko, geografsko in sociološko literaturo –, zlahka uvidimo, da je realnost migracij in njihovih spodbud precej drugačna. Naš veliko prezgodaj preminuli prijatelj, antropolog Borut Brumen, denimo, je pokazal, da so najbolj priljubljene destinacije nigrskih Tuaregov, ki iščejo delo, Libija, Alžirija, Nigerija in celo Burkina Faso, šele nato Evropa (Brumen, 2004, 239). Podobnih primerov bi lahko navedli veliko. Ne obstaja torej *bogati Zahod* kot univerzalno zaželena imigrantska destinacija, temveč je Zahod le ena mogočih destinacij. Veliko je migrantov, ki ne sanjajo o Zahodu in rajši migrirajo manj daleč stran od doma.

Kar velja za današnje migracije na večje razdalje, velja – in je veljalo v preteklosti – tudi za migracije med podeželji in mesti. Ruralno prebivalstvo še zdaleč ni migriralo zgolj v mesta, kot so do nedavna verjeli sociologi in zgodovinarji. Ruralni eksodus je zato problematičen pojem, pri čemer pa ni problematičen le drugi del besedne zveze, ki z biblično metaforo sugerira dramatičen odhod celotnih prebivalstev na novo destinacijo, temveč je tak tudi zaradi pridevnika, ki sugerira enosmerno ter izključno migracijo iz ruralnega v urbani svet. Demografija severnoistrske župnije Krkavče (vasi Krkavče, Nova vas, Sv. Peter in Padna) v devetnajstem stoletju, kot smo jo rekonstruirali na podlagi župnijskega arhiva, kaže na stalni zunanji pritek obrtnikov (čevljarjev, krojačev, mizarjev ...) v te vasi. V veliki večini so se priseljevali iz alpskih krajev, najpogosteje iz Karnijskih Alp. Kot kažejo raziskave historičnega demografa Paul-Andréja Rosentala, je v prvi polovici devetnajstega stoletja skoraj polovica migracij na daljše razdalje v

Franciji potekala med vasmi. Šele v drugi polovici stoletja se je težišče migracij počasi preneslo na relacijo vas–mesto (Rosental, 1999). Niso torej vsi ruralni migranti sanjali o življenju v mestu. V novejšem času, ko so zahodnoevropske družbe začele spodbujati imigrante z drugih celin in z robov Evrope k sprejemanju zaposlitve in prebivališča na podeželju, zahodnoevropska podeželja postajajo vse bolj jezikovno in kulturno pisana. V luči tovrstnih podatkov je precej očitno, da pojem ruralnega eksodusa kliče po ponovnem premisleku.

Težnjo, da bi podeželje zadržali zunaj dinamične slike migracijskih tokov oziroma da bi ga omejili na prizorišče enkratnega in nenadnega ruralnega eksodusa, ki sta ga sprožili industrializacija in modernizacija, lahko opazimo tudi pri Braudelu. Za tiste, katerih poznavanje Braudela se omejuje na njegovo poudarjeno dinamično koncepcijo Mediterana, na njegovo nenehno poudarjanje gibanj, poti in tokov, utegne biti ta konstatacija presenetljiva. Namen naše razprave je osvetliti ta paradoks z natančnejšo analizo Braudelovega videnja mesta (mediteranskih) hribov in gora v razmerju do migracij ter, širše, v kontekstu tematske opozicije sedentarnosti in mobilnosti. Pokazali bomo, da je Braudelovo videnje hribov (in posredno podeželij) ter mobilnosti hribovskih prebivalstev še pretežno ujeto v tradicijo videnja podeželij – in še posebej hribovskih podeželij – kot imobilnih. V zadnjih treh desetletjih se je v antropoloških preučevanjih Alp oblikovala nova paradigma, ki je omogočila temeljito revizijo pogledov na mobilnost hribovskih prebivalstev, na njihove demografske značilnosti in bogate povezave z zunanjim svetom. Oblikovan je bil model alpskih migracij, ki vse bolj dokazuje potencialno uporabnost pri preučevanju drugih hribovskih migracij. Zato bomo skupaj s kritično analizo Braudelovih pojmovanj hribovske (i)mobilnosti izpostavili nekaj ključnih premis tega novega pristopa v sodobnem antropološkem preučevanju mobilnosti in migracij, katerega etnografska »domovina« so Alpe in ki ga povezujemo predvsem z imenom italijanskega antropologa Pier-Paola Viazza in njegove »šole«, v katero lahko štejemo tako njegove neposredne učence kakor tudi vrsto francoskih, švicarskih in italijanskih antropologov oziroma etnologov, ki jih povezujejo nekatera skupna izhodišča.

Braudelov paradoks

Nova koncepcija Mediterana, ki jo je zgodovinar Fernand Braudel ponudil v svoji veliki tezi o *Mediteranu in mediteranskem svetu v času Filipa II.*,¹ je med zgodovinarji in geografi odmevala predvsem zaradi velike dinamičnosti. Za merilo določitve meja Mediterana je vzel ne klimatski ali kateri drugi fizičnogeografski kriterij (npr. meja

1 Knjiga – Braudelova doktorska disertacija – je prvič izšla leta 1949, v naslednjem natisu iz leta 1966 pa je bila precej revidirana. Revidirana verzija knjige iz leta 1966 je postala izhodišče vseh ponatisov in prevodov v druge jezike.

rasti oljke in datljeve palme), kot je bilo v geografiji do tedaj običajno, temveč človeške komunikacije in povezave (v njegovi terminologiji: poti, *routes*). V prvem zvezku njegovega opusa magnum, kjer se posveti geografskim okvirom in s tem omejitvam ter prisilam fizičnega prostora, da bi demonstriral delovanje najpočasnejšega časa (*longue durée*), Braudel razgrne obilico vseh mogočih poti, rut in tokov: morskih in kopenskih, poti morskih in rečnih plovb, transhumantnih poti med hribovji in ravninami, trgovskih poti itn. Mediteran tako postane omrežje poti, ki pa mu Braudel doda še drugi ključni člen, mesta. Torej poti in mesta v njihovi medsebojni konstituiranosti: mesta nastanejo kot točkovna materializacija poti, mesta vpeljujejo in vzdržujejo nove poti menjave. Braudel je to sežel v slavni formuli, po kateri je Mediteran »človeška enota: poti in mesta, mesta in poti« (*l'unité humaine : routes et villes, villes et routes*). Meje Mediterana so torej meje mediteranskega omrežja poti in mest, se pravi meje človeške dejavnosti, predvsem menjalne, trgovske dejavnosti in ne klimatske meje. Od tod nujen sklep, da obstajajo različno obširni Mediterani: od tod tudi koncept največjega Mediterana (*la plus grande Méditerranée*), ki se vzdolž trgovskih rut razteza vse do terminalnih postaj mediteranskega ekonomskega sistema (npr. do Kitajske kot terminalne točke svilne poti).

Braudelov geografski opis Mediterana je izhajal iz tradicije francoske človeške geografije, ki jo je zasnoval Paul Vidal de la Blache. Če je Braudel tako v svojem opus magnum kakor v poznejših delih (in najizraziteje v zadnjem delu o identiteti Francije) v marsičem zaznamovan s to tradicijo, je vpeljava mest, dinamike, mobilnosti in trgovine pomenila oster prelom z njo. V Vidalovi geografiji namreč ni mest, ni industrije, ni države, ni državnih meja: so le pokrajine ali dežele, zvedene na ruralne *genres de vie*, zaprte vase, avtarkične, zunajčasne, imobilne. Glede na njegov prelom z vidalovskim imobilizmom in glede na to, da je v svoji tezi precej pozornosti posvetil transhumantnim potem in gibanjem ter da je sorazmerno veliko prostora namenil tudi mediteranskim hribom, bi logično pričakovali, da je Braudel dinamiziral tudi podeželje ter da je v hribih namesto imobilnosti in izolacije odkrival mobilnost in priključenost hribovcev na omrežja.

Čeprav primeri hribovske izoliranosti, ki jih navaja, v resnici marsikdaj kažejo prej na mobilnost in povezanost hribovskih vasi v širša omrežja in čeprav izrecno priznava, da obstajajo izjeme glede na pravilo izoliranosti, zaostalosti, revščine in ruralnega eksodusa (gl. Braudel, 1990 [1966], 30–31), Braudel stereotipne podobe izoliranih hribov ne postavi pod vprašaj. Glede tega lahko pritegnemo antropologinji Judith Scheele, ko zapiše, da je bilo gibanje oziroma mobilnost za Braudela resda ključ za konstrukcijo Mediterana kot človeške enote, vendar pa to velja le za urbano dimenzijo Mediterana: gibanje je naredilo mesta, vasi pa je obšlo (Scheele, 2007, 261). Braudel je z novo, dinamično koncepcijo Mediterana v Mediteran spustil mesta,

mobilnost, poti in omrežja, podeželja, še posebej hribovska, pa je pustil taka, kot so bila v francoski antropogeografski tradiciji: imobilna, izolirana, izključena iz povezav, zaostala in revna – valilnice presežnega prebivalstva, ki se odliva v mesta oziroma na ravnine.

Vendar pa ne gre za vse kriviti le tradicije francoske človeške geografije, ki je v tedanjem času pokrajine oziroma dežele jemala ne le kot edini pravi okvir, temveč tudi kot sam predmet geografske obravnave. Da je šla ruralna mobilnost v pozabo oziroma da je (p)ostala neopažena in kot taka ni postala predmet migracijskih študijev, je bilo posledica veliko splošnejših in globlje zakoreninjenih verovanj o imobilnosti podeželja, ki jih je Dionigi Albera označil za »paradigmo sedentarnosti« (2000, 8). Albera sodi, da je »francoski sedentarizem« (2000, 13), difuzno razpršen po vseh vedah, ki se tako ali drugače dotikajo ruralnega sveta, močnejši od severnoevropskega, pa tudi od italijanskega sedentarizma. Svojo tezo podpre z zgledi nekaterih francoskih zgodovinarjev, ki vse do danes vztrajajo, da so bile (predvsem francoske) kmečke populacije v preteklosti praktično imobilne. Premaknile naj bi se edino pod zunanjim pritiskom ali prisilo (2000, 13). Braudel je v svoji zadnji knjigi o identiteti Francije, kjer je regresivno zdrsnil globoko v vidalovski imobilizem in republikanski organizem (Francija kot organizem in njene pokrajine kot organi), tako kot že dolga vrsta francoskih zgodovinarjev pred njim napisal knjigo o stoletjih oblikovanja francoske nacionalne identitete, v kateri so migracije preprosto odsotne. Nepreglednih množic imigrantov iz mediteranskih dežel, srednje ter vzhodne Evrope, Afrike in Indokitajske, ki so sicer po francoskem državljanskem umevanju nacije postali Francozi, kot da nikoli ne bi bilo: identiteta Francije je implicitno predstavljena kot dosežek stabilnih domačih populacij, katerih trajanje in kontinuiteta segata daleč nazaj v zgodnjerednjeveška stoletja.

Hribi – valilnica prebivalstva

Skladno s predstavo, da se kmetje iz svoje vasi premaknejo edino pod pritiskom ali prisilo, so zgodovinarji in sociologi (francoski na splošno bolj kot večina drugih) celotno, stoletja trajajočo ruralno mobilnost zvedli na enkratni dogodek množične emigracije s podeželja v mesta in ga poimenovali ruralni eksodus. Zgodil naj bi se pod pritiskom pomanjkanja in lakote na podeželju, pred katerima je bilo mogoče pobegniti v mesta, zahvaljujoč industrializaciji in modernizaciji.

Za hribovska podeželja naj bi vse to veljalo v še bolj zaostreni obliki. Repertoar splošnih predstav in klišejev o hribih in hribovcih, ki so se oblikovali predvsem v drugi polovici devetnajstega stoletja, je vseboval podobe revščine, zaostalosti, izoliranosti in prenaseljenosti kot posledice previsoke rodnosti in celo psihofizične degeneracije (npr.

»alpski kretenezem«). Takšno je v osnovi tudi Braudelovo videnje, čeprav Braudel, kot smo že rekli, ne pozabi dodati, da obstajajo številne izjeme.

Slavna formula, v kateri je Braudel sežel svoj pogled na demografsko usodo hribovskih prebivalstev, se glasi, da so hribi delavnica ljudi, ki jih porabijo drugod, *une fabrique d'hommes à l'usage d'autrui* (1990 [1966], 56). Porabijo jih kajpada na ravnini, v mestu. Braudel govori o hribovcih tudi kot o roju: ko postane panj preštivilen, ne zadostuje več, in hribovci morajo začeti »rojiti« (48). Hribovci tudi »mrgolijo«: »Zares, ni je mediteranske pokrajine, kjer ne bi mrgoleli ti gorjanci, nujno potrebni življenju ravnine in mest ...« (50). Skliče se tudi na katalonski pregovor »zmeraj navzdol, nikdar navzgor« (*baixar sempre, mountar no*).

V teh centralnih formulacijah, ki ne razodevajo le mizerabilističnega pogleda na ruralne migracije, temveč tudi skoraj osupljive predsodke do hribovcev, izstopa verovanje v visoko nataliteto hribovskih prebivalstev – torej verovanje v odsotnost njihovega »maltuzijanskega« demografskega vedenja. Ta naj bi bila logična posledica njihove zaostalosti in atavizma, po drugi strani pa naj bi bila eden od ključnih vzrokov njihove revščine. Braudel je to prepričanje ohranil še v revidirani izdaji knjige iz leta 1966, ko so se že pojavljale prve raziskave o alpskih sezonskih migracijah, ki so odkrivale obstoj aktivnih ekonomskih strategij migrantskih omrežij. V prvi polovici dvajsetega stoletja pa je bilo verovanje, da imajo gorjanci zelo visoko plodnost, seveda še absolutno prevladujoče. V njem se je ne le izražal prikriti prezir do gorjancev, ki niso sposobni obdržati svoje plodnosti pod nadzorom in razumeti, da dvig iz revščine zahteva omejitve števila otrok, temveč ga je bilo mogoče tudi instrumentalizirati v funkciji nacionalističnih ideologij in njihovih pronatalističnih zadržanj. Tako je tudi geograf Jovan Cvijić v svoji knjigi o Balkanskem polotoku (Cvijić, 1918) navedel rek *Hercegovina ceo svet naseli a sebe ne raseli* (Hercegovina je poselila ves svet, ne da bi samo sebe razselila), do katerega ni pokazal niti najmanjše skepse in je hercegovskim emigrantom povsem nekritično pripisoval zmožnost poselitve obsežnih področij okoli Hercegovine.²

Braudelov model hribovskih migracij sam po sebi torej ni nikakršna novost, saj gre za ustaljeno videnje, ki se je oblikovalo že od sredine devetnajstega stoletja naprej. Migracije so po tem videnju pasiven, bolj ali manj avtomatičen proces, ki ga sproži pomanjkanje. Pomanjkanje je neposredna posledica prevelikega prirastka prebivalstva na področjih, kjer so možnosti za poljedelstvo bolj omejene kakor na ravnini, kjer so donosi manjši in kjer je tveganje delnega ali polnega izpada pridelkov večje. Poleg podmene o visoki nataliteti ta model vsebuje še podmeno o ekonomski

2 Cvijić je svoje delo najprej izdal v Parizu, kjer je bil v tesnih in produktivnih stikih s francosko geografsko šolo. Vplivi so bili vzajemni. V Braudelovem videnju zahodnega Balkana in še posebej dinarskega območja je očitno močan Cvijićev vpliv.

izolaciji hribovskih vasi, katerih viri naj bi se omejevali na avtarkično poljedelstvo in transhumantni pastoralizem. V okolju z dokaj omejenimi možnostmi preživljanja so migracije avtomatična posledica naraščanja prebivalstva; so pravzaprav *periodični odliv* presežnega prebivalstva na ravnino.

Braudel je z velikanskim vplivom, ki ga je imelo njegovo delo o Mediteranu in ki je izjemno močno vplivalo tudi na temeljne predstave o mediteranskih hribovskih, stari podobi hribov in hribovskih migracij vdihnil novo življenje in v tem smislu lahko govorimo o Braudelovem modelu.

Migrirati, da bi obstali v hribih ...

Preden ta model izpostavimo kritiki, ki so jo omogočila novejša spoznanja o hribovskih migracijah, velja opozoriti, da bi vsekakor zabredli v novo enostranost, če bi v celoti zanikali obstoj migracij kot posledice pomanjkanja in pavperizacije. Marsikdaj so bili posamezniki ali skupine dejansko prisiljeni k spustu na ravnino zaradi pomanjkanja. To so bili pogosto hribovski reveži, ki so že pred odločilnim trenutkom odločitve za migracijo živeli v pomanjkanju, včasih pa so migrirale tudi premožnejše skupine, ki so se nenadoma znašle v brezizhodnem položaju zaradi izpada letine, izgube čred, izjemno hude zime, boleznih sviloprejk, propada lokalne manufakturne proizvodnje itn. Upoštevati je treba tudi klimatska nihanja, ki so neposredno vplivala na zgornjo mejo poselitve. Obdobja ohladitve, številne »male ledene dobe«, ki so lahko trajale nekaj stoletij ali le nekaj desetletij, so najvišje ležeče vasi vklenile v led in torej celo vas prisilile k spustu, ki pa ni bil nujno spust na ravnino. Zaradi večje nestabilnosti hribovskih in planinskih ekosistemov so bile subsistenčne krize pogoste ali kar endemične, mala ledena doba pa je vse skupaj le še poslabšala. Kar je bilo sicer mogoče reševati z normalno dinamiko sezonskih in začasnih migracij, je tedaj postalo predmet krizne emigracije. Množične krizne migracije so za hribovske skupnosti pomenile kolektivno travmo in so imele močan vpliv na hribovske družbe Alp, Pirenejev, Jure in Centralnega masiva (Fontaine, Siddle, 2000, 48). Tovrstne travmatske izkušnje so vplivale tudi na percepcije in vrednotenja hribovskih migracij (in migracij sploh), ne nazadnje na vrednotenja in percepcije raziskovalcev migracij.

A migracije iz obupa in bede so bile zmeraj le ena plat zgodbe, le ena dimenzija migracij. Novejše raziskave, katerih začetek konvencionalno datiramo z letom 1980, so začele odkrivati novo, pozabljeno dimenzijo alpskih migracij in so slednjič rezultirale v temeljiti reviziji družboslovnih spoznanj ne le o alpskih migracijah, temveč tudi o drugih hribovskih migracijah in slednjič o migracijah nasploh. Kar zadeva raziskave v Alpah, so ključno vlogo pri tem odigrali antropologi. Paradoksalno pa je bil predpogoj njihove revolucije pogleda na alpske družbe ta, da so se močno oprli na lokalne arhive

in da so rekonstruirali demografsko zgodovino vasi, v katerih so raziskovali, pri čemer so si morali pomagati z metodami in tehnikami historične demografije. Dokler so se socialni antropologi v Alpah še zanašali izključno na sinhrono terensko raziskovanje à la Malinowski, so docela nekritično sprejemali in reproducirali stereotipe o vaški izolaciji in imobilnosti.

Eno od prvih pomembnejših spoznanj antropologov, ki so se začeli zanimati za demografsko in migracijsko zgodovino svojih vasi, je bilo, da so Alpe veliko bolj raznovrstne, kot se je dotlej mislilo. Posebno pomemben je bil poseg Viazza (1989), ki je za svojo vas Alagna pokazal, da je imela zelo bogato zgodovino mobilnosti, migracij in povezav s svetom. Svoje rezultate je postavil ob rezultate Nettingovih raziskav v švicarski alpski vasi Törbel. Nettingu, ki je prav tako kot Viazzo temeljito preučil demografsko zgodovino svoje vasi, je uspelo dokazati presenetljivo stabilnost družinskih rodbin v vasi, iz česar je izpeljeval tezo, da je bil Törbel »zaprta korporativna kmečka skupnost«. Sklep, ki ga je iz tega izpeljal Viazzo, pa ni bil, da je bil Netting glede svoje vasi v zmoti (med eno in drugo je le dobrih trideset kilometrov zračne razdalje), temveč da je treba preučiti vsako lokacijo posebej, in sicer brez vnaprejšnjih predpostavk o izoliranosti ali odprtosti alpskih vasi. Ne gre torej za to, da bi, izhajajoč iz »svojih« vasi, vanje polagali svoje preference in se prerekali, ali so alpske vasi odprte ali zaprte, mobilne ali imobilne skupnosti, temveč gre za to, da njihove lastnosti ugotovimo empirično in dopuščamo variabilnost adaptacij.

Viazzo je s svojo »revizionistično« monografijo alpske vasi pomembno spodbudil raziskave alpskih demografskih vedenj, ki kažejo, da je značilen alpski demografski režim »nizkotlačen«, ne »visokotlačen«. Se pravi, ne visoka mortaliteta in še znatno višja nataliteta, temveč razmeroma nizka mortaliteta (nižja kot na ravnini!) in le malenkost višja nataliteta. Alpe (in kot potrjujejo novejša raziskave, tudi večina drugih hribovij) niso generirale divjih presežkov prebivalstva, ki bi se moralo zlivati na ravnino, temveč so imele minimalno demografsko rast. To pomeni, da je bilo demografsko vedenje alpskih gorjancev »maltuzijansko«, morda še bolj kakor na ravnini: zelo visoka stopnja celibata, pozna poroka pri obeh spolih (Viazzo, 1998, 40). Drži pa, da teh ugotovitev ne gre preveč posploševati in da so hribovska prebivalstva v ugodnih pogojih (dobre letine, blagostanje v vaseh, spodbuda zemljiških gospodarjev k povečanju rodnosti ...) znala pomembno povišati rodnost (Fontaine, Siddle, 2000, 47). Prej omenjene krizne migracije so bile marsikdaj posledica predhodne demografske in ekonomske ekspanzije, ki jo je nenadoma pretrgala klimatska, ekonomska ali ekološka katastrofa.

Zaradi pomanjkanja prostora naj omenimo samo še dve od ključnih novejših spoznanj o hribovski mobilnosti in migracijah, ki jih sicer ni mogoče ekskluzivno

pripisati alpskim antropologom, čeprav so ti pomembno prispevali k njim. Prvič, migracije niso bile toliko rezultat pritiska pomanjkanja kolikor rezultat zavestnih izbir in strategij družin in drugih skupin, ki so pletle migrantska omrežja ter vzpostavljale ustaljene migracijske poti in destinacije. Pri migracijah je treba upoštevati celoten diapazon njihovih oblik (sezonske, občasne, trajne ...), med katerimi so se sorodstvene in lokalne skupnosti odločale ter jih kombinirale v skladu s svojimi ekonomskimi in reprodukcijskimi strategijami. Te strategije so bile predvsem strategije najpremožnejših in najpodjetnejših družin in posameznikov, ki so merile na povečevanje blagostanja, demografsko konsolidacijo skupine ter razpršitev resursov in možnosti preživetja v času nesreče. Vaške skupnosti, ki so se prek svojih predstavnikov uspešno vključevale v trgovske tokove in oblikovale trgovske diaspore po različnih mestih in državah, so bile glede tega še posebej uspešne. Tako obogateli trgovci so si v domačih vaseh dajali graditi imenitne hiše, v katere so se vrnili ob upokojitvi, pogosto pa so prispevali h gradnji verskih in drugih objektov, pozneje k elektrifikaciji vasi, postavljanju šol in drugim oblikam mediteranskega evergetizma. In seveda remitence, ki so najzgovornejši izraz dolgoročnega strateškega investiranja v migracije, saj lahko marsikdaj omogočijo preživetje lokalne skupnosti, ki so ji remitence ostale edini vir preživetja – in edini vir obstanka v hribih. Migracije so v pomembni meri služile tudi temu, da so hribovci lahko ostali v hribih: mobilnost nekaterih je bila potrebna, da bi lahko vsi ohranili svojo hribovsko skupnost.

In drugič, odkritje, da so migracije lahko ekonomske strategije blagostanja in varnosti, je pripomoglo k spoznanju, ki sta ga formulirala Viazzova najvidnejša učenca Laurence Fontaine in Dionigi Albera, da niso migracije posledica prenaseljenosti, temveč je prenaseljenost posledica migracij. Migracije, ki so temelj vseh drugih povezav, so namreč predpogoj hribovskega blagostanja, blagostanje in občutek varnosti, občutek možnosti izbire med različnimi možnostmi, pa tudi rastoča potreba po delovni sili v okviru rastočega, na migracijah utemeljenega družinskega podjetja pa lahko spodbujajo demografsko rast.

Sklepne opombe

Braudelova velika freska mediteranskega sveta in njegove zgodovine počasnega časa je kljub dinamizaciji antropogeografskega imobilizma iz obdobja Belle Époque ostala glede migracij in mobilnosti ruralnih, posebej hribovskih prebivalcev molčeča, kolikor pa je o njih spregovorila, je ostala ujeta v imobilistični pogled. V zadnjih treh desetletjih smo priča velikemu napredku na področju preučevanja mobilnosti in migracij, vključno z intraruralnimi. V istem času se je globoko spremenila tudi podoba hribov in njihovih prebivalcev. Transdisciplinarna preučevanja hribov, imenovana

tudi *mountain studies*, so zelo zanimivo, propulzivno in vse bolj teoretsko relevantno področje. Braudel nedvomno tudi na tem področju predstavlja enega pomembnih prednikov in »svetilnikov«, čeprav je njegov pogled na hribe danes v temelju presežen.

Ob dejstvu, da je prišlo do odločilnega napredka v preučevanju hribovskih družb prav v kontekstu Alp, se neizogibno zastavlja vprašanje, koliko so z Alpami povezana spoznanja in koncepti prenosljivi na druga hribovja oziroma gorovja. Ker so Alpe v primerjavi z drugimi, bolj perifernimi evropskimi hribovji (na primer Karpati, Stara Planina, Dinarske Alpe ...) veljale za razvitejše in naprednejše, je do nedavna prevladovalo mišljenje, da kar velja za Alpe, morda ne velja za druga (manj ugledna) hribovja. Alpski prebivalci so vendar Švicarji, Francozi, Avstrijci, Nemci, ki jih ne gre postavljati na isto raven z balkanskimi ali iberskimi narodi ... A z začetkom bolj sistematičnih preučevanj drugih hribovij so začele v prvi plan prihajati predvsem podobnosti, manj kontrasti. Podjetne in zelo mobilne populacije so začeli odkrivati v vseh hribih, vključno s tistimi na Balkanskem polotoku, kjer so postali deležni privilegirane pozornosti Vlaha. Hkrati s tem je bil pogled na Vlahe temeljito revidiran. Podobno se je dogajalo z odkrivanjem blagostanja v libanonskih hribih, ki je bilo posledica maronitske in družovske mobilnosti in trgovske podjetnosti. Dionigi Albera in Paola Corti sta si v nekem članku (Albera, Corti, 2000) zastavila vprašanje, koliko so spoznanja o alpskih družbah veljavna za zahodni Mediteran (zlasti za Pireneje, Apenine in Rif). Članek sugerira, da med Alpami in temi hribovji, vključno s tistimi na afriški obali Mediterana, ni globoke ločnice. O dinarskem in drugih balkanskih hribovijih v članku nista razpravljala, ker ta hribovja ne sodijo v njuno regionalno specializacijo. Kolikor o tem presojava sami, se s poglobljanjem raziskav o balkanskih hribovijih prav tako vse bolj kaže, da med njimi in »imenitnimi« Alpami ni prave diskontinuitete. Tudi zahodnoevropski popotniki, ki so po balkanskih hribovijih potovali konec osemnajstega in v prvi polovici devetnajstega stoletja – torej v času relativne hribovske prosperitete, ko hribi še niso postali sinonim za zaostalost in izoliranost, s tem pa tudi v času, ko se balkanistični diskurz še ni zares vzpostavil –, niso posebej poudarjali diskontinuitete oziroma balkanske drugačnosti. Eden slavnejših popotnikov po Balkanu iz tega obdobja, francoski potopisec Ami Boué, je Vlahe iz Metsova v Epiru, kar zadeva delovne migracije, primerjal s savojskimi hribovci, takoj zatem pa še z obrtniki iz visokih alpskih dolin Piemonta, kjer se skupina poročenih moških (t. i. *compagnage*) poveže v skupno družbo in se odpravi trgovat ali ponujat obrtne usluge v inozemstvo (Boué, 1854, 57). Najmanj, kar lahko ob tem rečemo, je, da je Boué opazil, da gre za isto mobilnost in isto logiko, ki žene hribovce v migracijske ritme tako v Alpah kakor na Balkanu. V njej ni videl nič tragičnega in v metsovskih migrantih ni videl revežev, ki so morali zapustiti hribe, temveč sposobne in podjetne hribovce, ki znajo izkoristiti priložnosti, ki se ponujajo drugod.

Literatura

- Albera, D., Migrations, marges et métiers, *Le Monde alpin et rhodanien*, Grenoble 2000, str. 7–21.
- Albera, D., Corti, P., Migrations montagnardes dans l'espace méditerranéen: Esquisse d'une analyse comparative, *MEFRIM* 112, 2000, str. 359–384.
- Baskar, B., Od aleksandrink do Aleksandrije: Spremná študija, v: *Dediščina aleksandrink in spomini njihovih potomcev* (Koprivec, D.), Ljubljana 2013, str. 135–152.
- Boué, A., *Recueil d'itinéraires dans la Turquie d'Europe: Détails géographiques, topographiques et statistiques sur cet empire*, 2. zv., Dunaj (W. Braumüller) 1854.
- Braudel, F., *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, 1. zv., Pariz 1990 [1949].
- Brumen, B., Migracije nigrskih Tuaregov v Libijo, *Časopis za kritiko znanosti* 32 (217/218), 2004, str. 237–253.
- Cvijić, J., *La péninsule balkanique: Géographie humaine*, Pariz 1918.
- Fontaine, L., Siddle, D., Mobility and Commerce in the Alps, 1500–1800, v: *Migration, Mobility and Modernization* (Siddle, D.), Liverpool 2000, str. 48–69.
- Koprivec, D., *Dediščina aleksandrink in spomini njihovih potomcev*, Ljubljana 2013.
- Rosental, P. A., *Les sentiers invisibles. Espace, familles et migrations dans la France du XIXe siècle*, Pariz 1999.
- Scheele, J., Being from Faraway: Constructing the “Local” in Kabylia, v: *Cultures of Migration: African Perspectives* (ur. Hahn, H. P., Klute, G.), Münster 2007, str. 261–278.
- Viazzo, P. P., *Upland Communities: Environment, Population and Social Structure in the Alps Since the Sixteenth Century*, Cambridge 1989.
- Viazzo, P. P., Migrazione e mobilità in area alpina: Scenari demografici e fattori socio-strutturali, *Histoire des Alpes – Storia delle Alpe – Geschichte der Alpen* 3, 1998, str. 37–48.

Bojan Baskar

Mountain migrations in recent Alpine anthropology: some critical remarks to Braudel's residual sedentarism and immobilism

Keywords: Fernand Braudel, the Alps, the Mediterranean, mountain migrations, mobility, Alpine anthropology

It is argued in this paper that Braudel's view of mountain communities (which he, though allowing for numerous exceptions, depicted as isolated, largely immobile and prolific) remains heavily indebted to the tradition of the Vidalian School of Human Geography, characterized by its immobilism and anti-urban bias. Braudel is famous for “dynamizing” the Mediterranean and thereby opposing Vidalian immobilism. However, Braudel's dynamism and his stress on mobility and connectivity applies only to his view of the urban part, whereas his view of the rural, and especially mountainous, hinterlands remains largely exempted from it. This questioning of the Braudelian model of mountain migrations is based on the recent developments within Alpine anthropology made possible by its cross-fertilization with historical demography (Pier Paolo Viazzo and his “school”) as well as within recent mountain studies in general. The new picture of mountain communities emerging from these studies is one of highly mobile mountain populations who are characterized by entrepreneurial spirit and proactive strategies of migration, and is often based on prosperity instead of misery and hunger, and it aims at making the survival of mountain communities possible. As this “Alpine model” has been progressively expanded and tested on other mountain environments, this paper argues for the continuities between the Alps and the mountains of the Balkan peninsula.